

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Α' ΤΟΜΟΥ

Ιανουάριος 1963 — Δεκέμβριος 1964

Τεύχη 1 — 10

*Επιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Συλλόγου Παιδαγωγῶν - Ψυχολόγων
Πτυχιούχων Πανεπιστημίων Ἐξωτερικοῦ*

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΚΥΡΙΑ ΑΡΘΡΑ

	Σελ.	Τεῦχος
<i>Τῆς Συντάξεως</i> : Ἡ ἔκδοσις	1	1
» » : Προβλήματα σχετιζόμενα μετὰ τὴν σύνταξιν ἀναλυτικοῦ προγράμματος	1	B
» » : Ὑπόμνημα πρὸς ἔξοχ. Ὑπουργὸν Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Ὀρησκευμάτων	1	4
» » : Πρὸς τὸν δεῦτερον τόμον μας	1	6

Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ

I. ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ

<i>Κ. Ἀνανιάδης</i> : Ἡ ἀγροτικὴ ἐκπαίδευσις στὰ πλαίσια τῆς γενικῆς Παιδείας	15	6
<i>Κ. Ἀνανιάδης - Γ. Μαραγκουδάκης</i> : Ἀγροτικὴ καὶ Ἀγροτεχνικὴ ἐκπαίδευσις στὴν Ἑλλάδα	59	7
<i>Φιλίπ Βερνόν</i> : Σύγχρονοι ἀπόψεις περὶ νοημοσύνης καὶ μετρήσεως αὐτῆς (μεταφρ. Τ. Πασσάκου-Κυριαζοπούλου)	19	2
» » : » »	15	3
<i>Ἄρ. Βουγιούκα</i> : Τὰ φαινόμενα τῆς προσαρμογῆς στὴ λειτουργία τῆς ἀντιλήψεως	3	4
» » : Ἡ διαδικασία τῆς μαθήσεως	51	7
<i>Θεοφράστου Γέρου</i> : «Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρρύθμισις» (κριτικὴ)	8	5
<i>Γ. Γεωργιάδης</i> : Τὸ Ἀμερικανικὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως	92	8
<i>Π. Ε. Δέρα</i> : Ὑπαρξισμὸς - Ἀγωγή, Ψυχολογία καὶ Ψυχιατρικὴ	161	9
<i>Ἔρנסτ Κασίρερ</i> : Τί εἶναι ἄνθρωπος. Μετάφ. - Σχόλια Θ. Γέρου	9	1
» » : » » » » » »	14	2
» » : » » » » » »	13	3
<i>Βασίλ. Α. Κονιδιτσιώτου</i> : Διαλεκτικὴ Ἀγωγή	3	1
» » : » » » »	11	2
<i>Βασ. Ι. Δαζανᾶ</i> : Abbé de l' Erpée, ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀγωγῆς τῶν κωφαλάλων	215	10
<i>Γεωργίου Μαραγκουδάκη</i> : Ψυχολογία Μαθήσεως καὶ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα	140	9
» » : Στοιχεῖα Νευροφυσιολογικῆς Ψυχολογίας	14	1
<i>Ἄντ. Μπενέκου</i> : Εἰσαγωγή στὴν Ψυχολογία τοῦ Bruner	22	2
» » : » » » »	19	3
» » : Προβλήματα καὶ πειραματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν	107	8

Ε. Δ. τῆς Κ. τ. Π.
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

	Σελ.	Τεύχος
Ι. Σ. Μπρούνερ : «Η έννοια τῆς δομῆς στὴ σύγχρονη Παιδαγωγική» κατὰ μετάφραση Γ. Μαραγκουδάκη καὶ Ἀντωνίου Μπενέκου	11	5
Κ. Πασάκου : Σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μέθοδοι εἰς Ψυχολογίαν καὶ Παιδαγωγικήν	21	1
» » : » » »	32	2
Γ. Κ. Παπαγεωργίου : Δυσκολίες στὴν ἀνάγνωση καὶ γραφή .	199	10
Τριαντ. Τριανταφύλλου : Αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις εἰς τὴν Ἀγωγήν	2	6
Κ. Χάρη : Ἡ ἐπιστημονικότης τοῦ διδασκάλου καὶ ἡ στάθμη τῶν σπουδῶν του	78	7
Λ. Χουσιάδα : Παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐπαγωγικὴ καὶ παραγωγικὴ σκέψη	4	2

II. ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ - ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΨΥΧΙΚΗ - ΥΓΙΕΙΝΗ

Διδακτικοὶ πειραματισμοὶ

Α. Βουγιούκα : Ἐνα εὐκαιριακὸ θρησκευτικὸ μάθημα	181	9
» » : Ἡ προσφορὰ τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου στὰ παιδικὰ γράμματα	36	2
Θεοφράστου Γέρον : Ἡ Ὄρθογραφία τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 διδακτικὸν πρόβλημα τοῦ σχολείου	47	3
» » : » » »	35	4
» » : » » »	32	5
Α. Κακαβούλη : Παιδικὰ ἐλαττώματα καὶ ἡ ἀντιμετώπισίς των εἰς τὸ σχολεῖον	39	4
Εὐθ. Κασιώλα : Πορίσματα τέστ Ἀναγνώσεως	30	1
» » : » » »	44	2
» » : » » »	18	4
» » : » » » καὶ Ἀριθμητικῆς	15	5
» » : Τὸ πρόβλημα τῶν καθυστερημένων μαθητῶν στὸ σχολεῖο	186	9
» » : » » »	230	10
Ἀντ. Κρέτση : Ἡ μαθητοποίηση τοῦ μαθητοῦ	26	1
» » : » »	32	2
Γ. Κυριαζοπούλου : Ἡ Σύνταξις τοῦ συγχρόνου Ἀναλυτικοῦ προγράμματος	34	1
» » : » » »	48	2
Ν. Δυμπέρη : Πρότυπα Δημοτικὰ Σχολεῖα	132	8
Γ. Μαραγκουδάκη : Σχέδιον Ἀναλ. Προγραμ. τῆς Α' τάξεως τοῦ Δημ. Σχολείου	1	3

		Σελ.	Τεύχος
	<i>Αντ. Μπενέκου</i> : Συμβολή εις τὸ πρόγραμμα συγκεντρώσεως τῆς διδακτέας ὕλης	24	4
	» » : » » » »	27	6
<i>Τφ</i>	<i>Γ. Ξεκάλου</i> : Τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος εἰς τὸ παιδί	26	2
»	» » : » » » »	26	3
»	» » : » » » »	12	4
»	<i>Εὐαγ. Παπαγιαννάκη</i> : Τὰ τρία «Τί»	21	4
»	<i>Δ. Κ. Παλυβοῦ</i> : Ἡ ψυχολογία τῶν πεποικισμένων παιδιῶν	174	9
»	<i>Κ. Πασσάκου</i> : Προσπάθειαι ψυχολογικῆς καὶ Παιδαγωγικῆς παρακολουθήσεως τοῦ μαθητοῦ	195	9
	» » : » » » »	243	10
	<i>Ν. Πετρουλάκη</i> : Πηγαι καὶ μορφῆ μαθήσεως	28	5
	<i>Ἐλπ. Σταματάκη</i> : Ἡ φιλολογία τῶν παιδιῶν	228	10
<i>Ε</i>	<i>Ἰω. Χαραλαμποπούλου</i> : Τὰ προβλήματα τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς τοῦ λαοῦ μας	38	1

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

	<i>Θ. Γέρον</i> : Educational Strategy for developing Societies τοῦ Adam Curle — Κριτικὴ Ἀνάλυση	90	7
	<i>Τ. Κυριαζοπούλου</i> : Ἡ Ἐπέκτασις τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως	137	8
	<i>Ἰω. Καμπανᾶ</i> : Ἐπιθεώρηση τοῦ βιβλίου Ἰω. Κυριαζικίδη : «Εἰσαγωγή στὸν ἐπαγγελματικὸ προσανατολισμὸν»	148	10
	<i>Κ. Κίτσου</i> : Ἰδρυσις Ἰνστιτούτου τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς	35	5
	<i>Ν. Μπάρκα</i> : Ἐκθεσις ἀναφερομένη εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ ἐν Ἀθῆναις συγκληθέντος Διεθνoῦς Συνεδρ. Μαθημ)κῶν	40	6
	<i>Αντ. Μπενέκου</i> : Ἐπιθεώρηση βιβλίου : 1) Ἐλπ. Σταματάκη : «Ἡ ἐπιμόρφωσις τῶν ἐνηλίκων» 2) Reiser - Leythman - Frankl - Lefgren : «Μιὰ προσπάθεια συνενώσεως τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως» Μεταφρ. Σχόλια Τρ. Τριανταφύλλου καὶ Γ. Μαραγκουδάκη. 3) Δ. Κ. Βακάλη : «Ἡ Ἐνιαία Συγκεντρωτικὴ Διδασκαλία»	95	7
	» » : Ἡ ἐπιθεώρησις τοῦ βιβλίου Ν. Πετρουλάκη : «Γενικὴ Διδακτικὴ»	147	8
	<i>Γ. Ζύδη</i> : Στατιστικὴ περὶ ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως	52	2
	<i>Γ. Ξεκάλου</i> : Διεθνῆς ἐκπαιδευτικὴ κίνησις	43	1
	<i>Κ. Πασσάκου</i> : Βιβλιοκρισία τοῦ βιβλίου «Ἡ Κρήτη τοπίον, ἀνθρωποι, γεγονότα, θρύλοι» — Λ. Γ. Πετρίδη	48	6
	<i>Τ. Τριανταφύλλου</i> : Ὁργάνωσις Σεμιναρίου	56	2

ΕΝΑ ΕΥΚΑΙΡΙΑΚΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΜΑΘΗΜΑ

A. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑ, Β. Εδ., του Πανεπιστημίου του Έδιμβούργου

Θ Ε Μ Α

Ἡ γέννησι τοῦ Χριστοῦ μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν εὐαγγελιστῶν σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ σχετικά κείμενα ποιητῶν καὶ πίνακες ζωγράφων.

Λίγα λόγια γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ θέματος

Ἡ διδασκαλία ἔγινε παραμονὴς Χριστουγέννων, μὲ πρωτοβουλία τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Β' Πειραιῶς κ. Γ. Παπαϊωάννου, μέσα στὰ πλαίσια μιᾶς σειρᾶς διδασκαλιῶν τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος, τίς ὁποῖες παρακολούθησαν οἱ δάσκαλοι τῶν οἰκείων περιφερειῶν. Στὶς δύο ἐβδομάδες πού εἶχαν προηγηθῆ εἶχε γίνει διαπραγματεύσις ὅλης τῆς σχετικῆς ἐνότητος ἀπὸ τὴ γέννησι μέχρι καὶ τὴ βάπτισι. Τὸ ἀμέσως ἐπόμενο μάθημα («Ἐκλογὴ τῶν μαθητῶν») ἐγκαινίαζε ἕνα καινούργιο κεφάλαιο ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, ἄσχετο μὲ τὸ ἑορταστικὸ περιεχόμενο τῶν ἡμερῶν πού ξημέρωναν. Αὐτὰ τὰ δεδομένα μὲ περιορίζαν, καὶ συγχρόνως μοῦ ἔδιναν τὴν εὐκαιρία, νὰ κάνω μία δευτερολογία γύρω ἀπὸ ἕνα γνωστὸ ἤδη ἀλλὰ ἀνεξάντλητο θέμα. Ἐπιχείρησα ἢ δευτερολογία μου αὐτὴ νὰ ἔχη οὐσιαστικὸ περιεχόμενο καὶ ἀνανεωτικὸ χαρακτήρα. Μέσα στὶς προθέσεις μου ἐπίσης ἦταν νὰ ἐξανθρωπίσω κατὰ τὸ δυνατόν τὸ θρησκευτικὸ γεγονός καὶ νὰ τὸ περιβάλω μὲ κάποιον ἀέρα ἐγκοσμιότητος, καταφεύγοντας γι' αὐτὸ στὴν ἐπικουρίαν τῆς τέχνης. Γιὰ τὴ συγκρότησι αὐτῆς τῆς διδακτικῆς ὥρας, μέσα στὰ περιθώρια τριῶν ἡμερῶν πού εἶχα στὴ διάθεσί μου, βασίσθηκα κατὰ κύριον λόγον στὴ διαίσθησί μου καὶ στὴν ἔμπνευσι τῆς στιγμῆς - ἐννοῶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν προετοιμασίαν καὶ ὄχι τὴν ἐκτέλεσι, ἢ ὁποῖα ἀκολούθησε ἕνα αὐστηρῶς προκαθορισμένο (ἂν καὶ ἀνορθόδοξο) σχέδιο. Διδακτικῶς, ἢ διδασκαλία περιορίστηκε στὸ στάδιο τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἐνότητος πού εἶχε προηγηθῆ καὶ ἐσκεμμένα ἀγνόησε τὰ τυποποιημένα διδακτικὰ σχήματα.

Πορεία διδασκαλίας

Γιὰ τὴν οικονομικώτερη σύνδεσι μὲ ὅ,τι εἶχε διδαχθῆ σὲ προηγούμενα μαθήματα ἐζήτησα νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ δύο μαθητὰς τὰ — δεδιδασγμένα σημειωτέον — σχετικά κείμενα τῶν εὐαγγελιστῶν Λουκᾶ καὶ Ματθαίου (ἀποσπάσματα). Ἐπιπλέον σκέφθηκα ὅτι τὰ αὐθεντικὰ αὐτὰ κείμενα μὲ τὴν ἱεροπρέπειάν τους θὰ συντελοῦσαν ἐπίσης στὴ δημιουργία θρησκευτικῆς ἀτμοσφαιράς. Κανόνισα λοιπὸν οἱ εὐαγγελικὲς περικοπὲς ν' ἀποτελέσουν τὸ σημεῖο ἐκκινήσεως καὶ τὸν ἱστορικὸ καμβὰ πού θὰ ἔρχονταν ἔπειτα οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ποιηταὶ νὰ ποικίλουν καὶ νὰ πλουτίσουν μὲ τὰ περιγραφικὰ καὶ τὰ συναισθηματικὰ τους σχόλια. Οἱ μαθηταὶ παρακινήθησαν καὶ παρα-

τηρήσουν ότι ή αφήγησι των ευγγελιστών δεν εξαντλεί το θέμα, ότι οί ίδιοι ξέρουν για τή γέννησι του Χριστού πολλά περισσότερα, λεπτομέρειες που έχουν φθάσει ως έμας από το δρόμο τής παραδόσεως, που τις έχουν δηλαδή επινοήσει και επεξεργασθή οί πιστοί όλων των εποχών και έχουν μεταδοθή από γενεά σε γενεά, δια ζώσης κυρίως. Αυτό σημαίνει ότι το γεγονός τής γεννήσεως του Χριστού είναι ανεξάντλητο και ότι ή ανανέωσις και, εμπλουτισμός του θα συνεχίζεται όσο θα υπάρχουν ευαίσθητοι πιστοί. Από το σημείο αυτό το πέρασμα στους ζωγράφους και τους ποιητάς δεν είναι δύσκολο. Οί καλλιτέχνες είναι άτομα προικισμένα με εξαιρετική ευαισθησία και δύναμι φαντασίας και το κυριώτερο μπορούν και οργανώνουν τις συγκινήσεις τους και τις εκφράζουν αισθητικά. Και το πιο αξιοσημείωτο είναι ότι οργανώνουν και τις δικές μας συγκινήσεις που χωρίς τήν επικουρία τους θα έμεναν χαώδεις και άμορφοποίητες. Είναι φυσικόν λοιπόν να καταφεύγωμε σ' αυτούς για τήν ανανέωσι όλων των μεγάλων ανθρωπίνων θεμάτων, ανάμεσα στα όποια είναι και ή γέννησι του Χριστού. Από αυτή τή σειρά των συλλογισμών προκύπτει και ή μεγάλη παιδευτική αξία των τεχνών. Ένας ποιητής που στάθηκε με κατάνυξι και εὐλάβεια μπροστά σε ό,τι έγινε εκεί στο σταύλο τής Βηθλεέμ και παρασύρθηκε να κάμη βίωμά του το γεγονός σε όλη του τήν έντασι και γοητεία μπορεί να βοηθήση κι' έμας να δοκιμάσωμε τις ίδιες συγκινήσεις από το ύψος τής σκοπιᾶς του.

Το πέρασμα από τους ευαγγελιστάς και τήν παράδοσι στους ζωγράφους και τους ποιητάς έγινε ως εξής περίπου: Είδατε, είπα στα παιδιά, πώς οί πιστοί όλων των εποχών πρόσθεσαν ό καθένας και το δικό του λιθαράκι σε όσα έγραψαν οί ευαγγελιστάι. Ήταν επόμενο να γίνη έτσι. Οί ευαγγελιστάι μιᾶνε για τή γέννησι με πολύ λίγα λόγια, δίνουν μονάχα ένα σκελετό. Ο Λουκάς λογουχάρη μάς πληροφορεί ότι ή Παναγία σπαργάνωσε το μωρουδάκι και το έβαλε στη φάτνη, δεν μάς κάνει όμως περιγραφή του σταύλου. Αλλά ένας σταύλος θα έχη και ζῶα. Και οί χριστιανοί είδαν με τή φαντασία τους τά ζῶα να σκύβουν επάνω στο παχνί και να χουχουλίζουν με τά χνώτα τους το βρέφος για να το ζεστάνουν. Το ίδιο και οί τσοπάνηδες που ήρθαν να προσκυνήσουν, κάτι επρόσφεραν στο Χριστό: τις προβιές τους ή και λίγα κάρβουνα, λένε άλλοι, για να ζεσταθῆ. Ένα άλλο παράδειγμα. Μιᾶμε για τρεις Μάγους και πώς τους έλεγαν Κάσπαρ, Μελχιώρ και Βαλτάσαρ, ενώ ό Ματθαῖος δεν αναφέρει αριθμό ούτε ονόματα. Και από σᾶς, είπα στα παιδιά, αν ζητούσα να μου ζωγραφίσετε ή να μου περιγράψετε με λόγια κάτι από τή γέννησι, με κάποια καινούργια λεπτομέρεια, θα όμορφαίνατε τήν περιγραφή σας. Η παρακίνησί μου είχε πράγματι ένδιαφέροντα αποτελέσματα.

Έ, λοιπόν το ίδιο έκαμαν και οί ζωγράφοι που ζωγράφισαν τή γέννησι και οί ποιητάι που έγραψαν ποιήματα γι' αυτήν. Αυτοί οί άνθρωποι, οί καλλιτέχνες δηλ., είναι σαν κι' έμας, μόνο που έχουν περισσότερη ευαισθησία και φαντασία και το σπουδαιότερο: μπορούν και παρουσιάζουν αυτό που θέλουν να πουν μ' έναν τρόπο ζωντανό που μάς έντυπωσιάζει και μάς συγκινεί. Λίγο - πολύ θέβαια όλοι έχομε το ποιητικό χάρισμα, κι' έμεις που δεν είμαστε καλλιτέχνες, αλλά σε μικρότερο βαθμό. Έτσι, τους είπα, όταν διαβάζω τις εκθέσεις σας, πολλές φορές βρίσκω αυτό το ποιητικό χάρισμα και λέω: να ένας μικρός ποιητής, να ένας μικρός ζωγράφος, και τί ωραία εμπνευσι που είχε, και τί ωραία τά παρουσιάζει! Έπειδή άλλωστε είστε όλοι σας μικροί καλλιτέχνες, γι' αυτό σᾶς άρέσουν και οί ωραίες εικόνες, τά ποιήματα και ή μουσική.

Τους έδειξα πρώτα μία σειρά αντίγραφα πινάκων ζωγραφικῆς ευρωπαϊών ζωγράφων του 15ου αιώνος, μέσα στα όποια περιλαμβάνονταν και ένα Γκρέκο (16ος αιών). Χρησιμοποίησα τους πίνακες πριν από τά ποιήματα, ως έποπτικώτερα μέσα, για να μεταφέρω τους μαθητάς ευκολώτερα στην αισθητική περιοχή και να ύψώσω τή συγκινησιακή τους στάθμη. Έκείνο που έζητησα να προσέξουν ιδιαίτερα οί μαθη-

ται ἦταν ὅτι μολονότι οἱ ζωγράφοι ἀκολουθοῦν πιστὰ τὴν ἀφήγησι τῶν εὐαγγελιστῶν, ζωντανεύουν ὁ καθένας μὲ τὸ δικό του τρόπο καὶ μὲ πολλὰ ἐγκόσµα χαρακτηριστικὰ ὅ,τι λέγεται ἐκεῖ μὲ διβλιοθήκη ἀπλότητα καὶ ἔτσι συμπληρώνουν καὶ βαθαίνουν τὸ νόημα τοῦ εὐαγγελίου. Ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι ὁ προορισµὸς τῆς τέχνης νὰ ξαναβαφτίζη τὰ μεγάλα γεγονότα μέσα στὸν κόσµο τῶν προσωπικῶν µας ἐμπειριῶν καὶ βιωµάτων καὶ ἔτσι νὰ µᾶς τὰ φέρνῃ κοντά. Στους πίνακες ποὺ εἶδαν τὰ παιδιὰ τότε τονίζεται τὸ θεϊκὸ καὶ πότε τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο. Πότε ὁ ἄγγελος ποὺ φέρνει τὸ μήνυµα εἶναι σὲ μέγεθος ὑπερφυσικὸ καὶ τὸ τοπίο ἀντιρεαλιστικὸ, πότε φανερώνεται στὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ σὲ μέρη γνῶριμα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Μεσαίωνα. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ βρέφος: ἄλλοι ζωγράφοι τὸ εἶδαν μέσα στὴν ἀνθρώπινη ἀδυναµία του, γιὰ νὰ µᾶς κάνουν νὰ καταλάβωµε ὅτι ὁ Θεὸς πραγματικὰ «σὰρξ ἐγένετο», ἄλλοι ἐτόνισαν περισσότερο τὴν ὑπεργήινη προέλευσί του καὶ τὸ περιέβαλαν µὲ µία ἐκθαµβωτικὴ λάµψη. Ἀξιοσηµεῖωτες ἐπίσης εἶναι οἱ παραλλαγές τοῦ θέµατος τοῦ σταύλου καὶ τῆς φάτνης, καθὼς καὶ τῶν ἐπιμέρους περιστατικῶν καὶ σκηνῶν τῆς νύχτας ἐκείνης: Ἐδῶ, πάνω ἀπ' τὸ σταῦλο, οἱ ἄγγελοι, κρατώντας στὰ χέρια κλαδιὰ ἐλιᾶς, τὸ σύµβολο τῆς εἰρήνης, ἔχουν στήσει αἰθέριο χορὸ, ἐκεῖ, ἔξω ἀπὸ τὸ σταῦλο, ἄγγελοι καὶ ἀνθρώποι ἀγκαλιάζονται ἀπὸ χαρὰ, ἄλλοῦ ἑναὶ ἄγγελος φέρνει µία δέσµη χόρτο γιὰ νὰ ταΐσῃ τὰ ζῶα ποὺ στάθηκαν τόσο στοργικὰ γιὰ τὸ ἀβοήθητο βρέφος. Ἐπειτα ἡ προσκύνησι τῶν ποιμένων καὶ τῶν Μάγων. Ἐναὶ ζωγράφος ἀντιθέτει στὰ λεπτὰ καὶ ἐξαύλωµένα πρόσωπα τῆς μητέρας καὶ τοῦ βρέφους τὶς χοντρές καὶ ἀπελέκτες φυσιογνωµίες τῶν βοσκῶν — ποὺ ἔχουν ὡστόσο ἀπαλύνει καὶ γλυκάνει ἀπὸ ἓνα ἐσωτερικὸ φῶς — µὲ τὰ ἀδέξια χέρια τους ἀπλωµένα σὲ µία κίνησι ἴσης ἀξίας µὲ τὰ ὡσαννά τῶν ἀγγέλων ἓναὶ δεῦτερος ζωγράφος τοὺς θάζει νὰ παίξουν µὲ τὴν πίπιζα τους ἓνα τραγούδι γιὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν μεγάλην χαρὰ τους καὶ νὰ κάνουν τὸ βρέφος νὰ χαρῆ. Οἱ Μάγοι τέλος, οἱ ἐκπρόσωποι αὐτοὶ τῆς ἐγκόσµιας αἰγλης, ἐκδηλώνουν πολὺ παραστατικὰ τὸν συμβολισµὸ τους: ἓναὶ τους ἐδῶ ἀκουµπᾶ γονατισµένος τὸ μάγουλό του στὰ μικροσκοπικὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ σὲ ἄλλο πίνακα ἓναὶ ἀπ' τοὺς Μάγους παίρνει ἀπ' τὸ κεφάλι του τὸ ἀκριβὸ στέµµα γιὰ νὰ τὸ καταθέσῃ ἐκεῖ ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς σοφίας, τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἰσχύος.

Δὲν ἐπέµεινα πάντως περισσότερο στὴ σχολίασι τῶν πινάκων, ἐπειδὴ τὸ μέγεθος των δὲν ἐπέτρεπε τὴν ὁµαδικὴν συμμετοχὴν.

Γιὰ τὰ ποιήµατα θεωρῶ ἀπαραίτητη µία μικρὴ παρέκβασι, γιὰ νὰ κάνω γνωστὸ ὅτι δυσκολεύτηκα πολὺ στὴν ἐπιλογὴ των. Οἱ εὐάριθµες συρραφές σχολικῶν ἀνθολογιῶν ποὺ κυκλοφοροῦν εἶναι φορτωµένες κατὰ τὰ τέσσερα πέµπτα µὲ ἄχρηστη πραγµάτεια ποὺ µόνον µὲ τὴν ποίησι δὲν ἔχει σχέσι. Οἱ ἐκπονηταὶ των ἢ δὲν διέθεταν τὴν ἱκανότητα διακρίσεως μεταξὺ ποιήµατος καὶ στιχουργήµατος, ποιητικῆς γραφῆς καὶ θεματογραφίας ἢ αἰσθηματολογίας ἢ τὴν ἀγνόησαν καὶ τὸ µόνον ποὺ λογάρισαν φαίνεται νὰ ἦταν ἡ ποσότης καὶ ἡ εὐθυγράµµισι τοῦ περιεχοµένου µὲ ὀρισµένα περιχαρακωµένα θέµατα σχολικοῦ, ὑποτίθεται, ἐνδιαφέροντος. Καὶ πάντως ἡ πρόσφατη ἑλληνικὴ καὶ ξένη παραγωγὴ ἔµεινε ἀπ' ἔξω, ἐπειδὴ δὲν ἱκανοποιεῖ τὰ ἀφελῆ ποιητικὰ κριτήρια τῶν ἀνθολόγων. Χρειαζόµαστε χωρὶς ἄλλο ἓνα ξεκαθάρισμα τῆς παιδικῆς ποιήσεως µὲ θάσι καθαρῶς αἰσθητικὴς ἀπαιτήσεις καὶ παραλλήλως ἓνα ἐκσυγχρονισµὸ τῆς ποιητικῆς ἀγωγῆς στὰ σχολεῖα.

Γιὰ τὴ συγκέντρωσι τοῦ ὕλικου ποὺ χρειαζόµουν δὲν περιορίσθηκα µόνον στὶς ἀνθολογίες. Καὶ µία ἐξερεῦνήσι µου πάντως σὲ πλαίσια εὐρύτερα δὲν ἀπέδωσε σπουδαῖα ἀποτελέσµατα. Ἡ τελικὴ µου διαπίστωσι εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει ὑπολογίσιµος ἀριθµὸς καλῶν παιδικῶν ποιηµάτων γιὰ τὰ Χριστούγεννα — γιὰ λόγους ποὺ µία κάπως βαθύτερη ἀναζήτησι τους θὰ µᾶς πηγαινέ πολὺ μακριά. Ἀκόµη καὶ µερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ περιέλαβα κατ' ἀνάγκην στὴ διδασκαλία µου ἔχουν ὑποστῆ τὴ φθορὰ τῆς συχνῆς χρήσεως καὶ θὰ ἔλεγα τῆς κακομεταχειρίσεώς των κατὰ τὶς σχολικὲς ἐορτές.

Τὰ ποιήματα πού συγκέντρωσα τὰ εἶχα ταξινομήσει χονδρικῶς σὲ τέσσερες κατηγορίες - χωρὶς καὶ νὰ ἐπιμείνω πάντως σ' ἓνα στεγανὸ διαχωρισμό. Ἄρχισα μ' ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ ποίημα τοῦ Παπατῶνη πού εἶχε θέμα του τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς (καὶ συγκεκριμένα τὴν ἀπογραφή), πέρασα σὲ ὅσα σχολίαζαν τὸ γεγονὸς τῆς γεννήσεως καὶ τὸ φυσικὸ του περίγυρο (Γκωτιέ - Στασινόπουλος - Κυριαζῆς), ἔπειτα σὲ δύο ποιήματα - συναισθηματικὲς προβολές στὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο τοῦ θαύματος (Παλαμᾶς - Νικόδημος) καὶ τελείωσα μὲ ποιήματα πού ἐμπνέονταν ἀπὸ τὴν ἑορταστικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν Χριστουγέννων στὸ παρόν (Χατζόπουλος - Σπεράντζας - Ἄγρας).

Σὲ κάθε ποίημα προσπάθησα τὰ παιδιά νὰ δρέψουν τὸ ἀπόσταγμα, τὴν κυρίαρχη ποιητικὴ ἰδέα, καὶ σ' αὐτὸ ἐπίσης ἀπέβλεπε τὸ ξαναγύρισμα καὶ ἡ ποιητικὴ σύνοψη στὸ τέλος. Τρία ποιήματα - ἓνα τοῦ ἀναγνωστικοῦ των - εἶχα διαπιστώσει ἀπὸ τὴν προηγούμενη ὅτι ἦταν γνωστὰ στὰ παιδιά, γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἀπήγγειλαν τὰ ἴδια.

Ἡ ἀφόρμησις ἔγινε μὲ ἀναφορὰ στὴν πρώτη παράγραφο τοῦ κειμένου τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. («Ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἐξῆλθε διάταγμα παρὰ τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου νὰ ἀπογραφῆ πᾶσα ἡ οἰκουμένη... Καὶ ἦρχοντο πάντες νὰ ἀπογράφωνται, ἕκαστος εἰς τὴν ἑαυτοῦ πόλιν...»). Ὁ Παπατῶνης σ' ἓνα ἀπόσπασμά του «Ἡ κλωστή» («Κατέχω πῶς τὰ χάνια εἶχαν γεμίσει...») ἐπεξεργάζεται ἀκριβῶς τὴν παράγραφο αὐτὴ τοῦ Λουκᾶ καὶ περιγράφει μὲ ἰδιαίτερη ἐπιτυχία τὴν κοσμοσυρροή καὶ τὴν ἀναστάτωση ἐξ αἰτίας τῆς ἀπογραφῆς μὲ τὰ καπηλεῖα—ὅπως μαθαίνομε στὸ ποίημα. «Τὰ καπηλεῖα» πού ἔκαμαν χρυσὲς δουλειές καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους πού πολλοὶ τοὺς παρασύρθηκαν τὸ ριζαν ἔξω, χωρὶς νὰ ὑποψιάζωνται τί μεγάλο θαῦμα ἔκρυβε ἐκείνη ἡ νύχτα.

Τὰ ἐπόμενα δύο ποιήματα εἶναι γεμάτα τρυφερότητα γιὰ τὸ βρέφος Χριστὸ πού γεννήθηκε τόσο ταπεινὰ ὅσο καὶ τὸ πιὸ ταπεινὸ μωρουδάκι τοῦ κόσμου. Χαρακτηριστικὰ ὁ Γκωτιέ ἀνησυχεῖ γιὰ τὸ νεογέννητο πού δὲν ἔχει σκεπάσματα καὶ κρυώνει, ἐνῶ ὁ Στασινόπουλος λυπᾶται πού γεννήθηκε χωρὶς κεντημένα ρουχαλάκια. Ὁ Κυριαζῆς πάλι γύρω ἀπὸ τὴ φτωχικὴ φάτνη θὰ συνθέσῃ μίαν δοξαστικὴ συμφωνία στὴν ὁποία μπάζει ὅλη τὴν πολύφωνη μουσικὴ τῆς δημιουργίας.

Προσωπικώτερος ὁ Παλαμᾶς καταξιώνει τὸ αἶσθημά του διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ποιητικῆς ἀπαγωγῆς: Ἄς μπορούσε νὰ ἦταν ἓνα ἄχυρο τοῦ σταύλου τὴν ὥρα πού πρωτάνοιξε τὰ μάτια του ὁ Χριστός!... Λιγώτερο δόκιμος στὰ ἐκφραστικά του μέσα ὁ Νικόδημος δημιουργεῖ ποιητικὸ κλίμα μ' ἓνα ἀξιοπρόσεκτο εὔρημα: τοποθετεῖ τὴ σκηνὴ στὰ 25 μ.Χ. καὶ βάζει ἓναν ἀπ' τοὺς τσοπάνηδες πού παρευρέθησαν στὴ γέννησι νὰ ξαναζῆ μὲ τὴ θύμησί του τὸ θεϊκὸ ἐκεῖνο βράδι.

Οἱ τρεῖς τελευταῖοι μᾶς μεταφέρουν στὸ παρόν: ἀκοῦμε τίς χριστουγεννιάτικες καμπάνες σ' ἓνα χιονισμένο ἑλληνικὸ χωριό, χαιρόμαστε τὴν ἀφέλεια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ πού προσκαλεῖ τὸν νεογέννητο Χριστὸ στὸ σπίτι τους, νὰ ζεσταθῆ καὶ νὰ τὸν φιλέψῃ ἓνα κομμάτι χριστουγεννιάτικη πίττα, καὶ μὲ τὸν Ἄγρα τέλος ξαναζοῦμε τὴν ἱστορία τῆς γεννήσεως στὸ εἰκόνισμα τοῦ σπιτιοῦ του, ἐνῶ ἔξω μαίνεται ὁ χειμῶνας.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Παπατῶνη καὶ ἄλλων ποιημάτων ἐπίσης χρησιμοποιήθηκαν ἀποσπάσματα μόνο, σύμφωνα μὲ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ διαγράμματος διδασκαλίας καὶ μὲ γνώμονα τὸ ἐνδεχόμενον συναισθηματικὸ κορεσμό τῶν μαθητῶν.

Ἐκλείσα τὴ διδασκαλία (πλέον τῆς μιᾶς ὥρας) μὲ μίαν σύντομη ὑπόμνησι τῆς σημασίας τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς συμβολῆς τῆς τέχνης στὴν συγκινησιακῶς βαθύτερη προβολή της. Καὶ ἀπεχώρησα μὲ μίαν ἀδέβαιη ἐντύπωση ὅτι δὲν καταχράσθηκα τὴν ἀθωότητα τοῦ βρέφους τῆς Βηθλεέμ, τὴ δικαιοδοσία τῶν ποιητῶν, τὴν ἀναισθησία τῶν παιδιῶν καὶ τὴν ἀνοχὴ τῶν συναδέλφων μου πού εἶχαν τὴν καλοσύνη καὶ τὴν ὑπομονὴ νὰ μὲ ἀκούσουν.

Κριτική τῆς διδασκαλίας

Χαρακτηριστικό τῆς ιδιορρυθμίας τῆς «διδασκαλίας» εἶναι ὅτι ξεσήκωσε τίς πλέον ἑτερόκλητες καί κυρίως ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀντιδράσεις (ἐγνοῶ ἀπό τήν πλευρά τῶν ἐνηλίκων). Ἐνδεικτική ἦταν ἡ στάσις μιᾶς μερίδος τοῦ ἀκροατηρίου πού τήν ξένισαν τὰ τεκταινόμενα, δέ μπόρεσε νά ἀντιληφθῆ τὰ πλαίσια μέσα στά ὁποῖα κινήθηκε τὸ «μάθημα» καί βρέθηκε στή δυσάρεστη ἐκείνη θέσι τῶν ἀνθρώπων πού ἔχουν χάσει τὸν προσανατολισμό τους. Ἄλλοι ἀπεναντίας δέχτηκαν μὲ χαρὰ τὸ ξάφνιασμα, (μερικοὶ ἴσως καί ἀπὸ σνομπισμό), καί ἀρκέστηκαν σ' αὐτό. Νηφαλιώτεροι μερικοὶ ἐπρόσεξαν ὅτι ἡ σύνθεσι τοῦ προγράμματος θά μπορούσε νά εἶναι λιτώτερη καί νά εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἐπιδιασκόπιο γιὰ τήν προβολή τῶν πινακῶν.

Ἡ διδασκαλία ἐθορύβησε εἰδικώτερα τοὺς δογματικούς τῆς θρησκευτικῆς καί τῆς διδακτικῆς ὀρθοδοξίας. Τοὺς πρώτους, γιατί χρησιμοποιήθηκαν κοσμικοὶ ποιηταὶ καί ὄχι ἐκκλησιαστικοὶ ὑμνογράφοι (καί ἄς εἶναι ἀκατάληπτοι στά παιδιά) καί πίνακες εὐρωπαϊῶν ζωγράφων ἀντὶ μίᾶς εἰκόνα τῆς γεννήσεως (ἄς εἶναι καί κάποια γλυκερὴ χαλκομανία ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι ἢ ἀπὸ τίς ἀνεκδιήγητες ἐκείνες λιθογραφίες Δημητράκου πού ἔχουν, ἀλίμονο, προμηθευθῆ ὄλα τὰ σχολεῖα — γιατί ὄχι καί μιὰ φάτνη ψιλικατζίδικη ἀπὸ χαρτόνι;). Ἐνοχλήθηκαν ἐπίσης ἀπὸ τήν ἔμφασι πού δόθηκε στά ἀνθρώπινα στοιχεῖα τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος, τήν κατὰ τὸ δυνατόν ἀποφυγὴ ὑπερβατικοῦ ἰδιώματος, καί γενικώτερα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο τόνο τῆς διδασκαλίας. Τοὺς διέφυγε ὅτι εἶχαν ἐμπρὸς τοῦ διδασκαλικῆ ἔδρα καί ὄχι ἄμβωνα ἐκκλησίας.

Οἱ ἀπολογηταὶ τῆς διδακτικῆς ὀρθοδοξίας ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶχαν τήν εὐκαιρία νά ἐπισημάνουν τήν παράλειψι, κατὰ τήν ἀποψί τους, ὀρισμένων μεθοδολογικῶν καί ἄλλων ἀπαιτήσεων τοῦ νέου σχολείου, ὅπως εἶναι ἡ τριμερὴς περεια, ἡ αὐτενέργεια, ὁ ἐλεύθερος διάλογος τῶν μαθητῶν καί ἄλλα ἠχηρὰ παρόμοια. Ἐδωσαν ἔτσι τήν ἐντύπωσι ὅτι τοὺς διαφεύγουν πράγματα περισσότερο κεφαλαιώδη. Ὅτι μὲ ἀξιώματα καί συνταγολόγια παιδεῖα δὲν γίνεται. Πρέπει πρωτίστως νά ἔχωμε ἐπίγνωσι τῆς τεράστιας ἀποστάσεως καί τῶν ποιοτικῶν διαφορῶν πού ὑφίστανται ἀνάμεσα σ' ἕναν ραδιοτεχνίτη ἐπιπαραδείγματι πού ἐπισκευάζει ἕνα ραδιόφωνο κάνοντας χρῆσι τῶν τεχνικῶν του γνώσεων, ἕναν χειροῦργο πού κάνει μιὰ λεπτὴ ἐπέμβασι — καί στὸ δάσκαλο πού μεταλαμπαδεύει πνευματικὰ φῶτα ἀπὸ τὸ περίσσευμα τῆς δικῆς του παιδείας. Ὅτι οἱ ἐπτικέτες αὐτές (αὐτενέργεια καί τὰ συναφῆ) εἶναι ἐλαστικὲς θεωρητικὲς κατασκευὲς πού ὑφίστανται ἀληθινὴ μεταμόρφωσι ἀπὸ περίστασι σὲ περίστασι, κατὰ τὴ μεταφορὰ τους π.χ. ἀπὸ ἕνα χῶρο ἐργαστηρίου σὲ μίᾶ ὥρα θρησκευτικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς ἀγωγῆς. Ὅτι μὲ ἀποκλειστικὰ παιδοκεντρικὲς ἀρχὲς παραγνωρίζεται ἀσυγχώρητα τὸ δεύτερο σκέλος τοῦ διαλεκτικοῦ σχήματος τῆς ἀγωγῆς, οἱ ἀξιώσεις τ.ἔ. τοῦ πολιτιστικοῦ κεφαλαίου. Καί ὅτι προκειμένου εἰδικώτερα γιὰ μαθήσεις, ὅπως ἡ τέχνη καί ἡ θρησκεία, πού ἀναφέρονται σὲ περιοχὲς ἐμπειρίας διαφορετικῆς κατὰ θάσιν ἀπὸ τήν ἐπιστήμη καί τήν τεχνολογία, ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος προσεγγίσεως, εἶναι διὰ τῆς μυήσεως—μὰ πολὺ λεπτὴ ὑπόθεσι ὀργανώσεως τοῦ συγκινησιακοῦ πλέγματος ἢ τῶν μεταφυσικῶν ἀνησυχιῶν τοῦ ἀνθρώπου.

Α. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ

